

על מורים ועל תלמידים¹

נילי כהן², אוניברסיטת תל-אביב

הרצאה עוסקת ביחסי הגומלין בין מורים לתלמידים. יחסים אלה מבוססים מבחינת התוכן על מתח מפרה – בין מסורת לחידוש ובין המשכיות לפריצת דרך.

נילי כהן

הנושא של יחסי הגומלין בין מורים לתלמידים הוא מרתק. יחסים אלה מבוססים מבחינת התוכן על מתח מפרה – בין מסורת לחידוש; בין המשכיות לפריצת דרך, ומבחינת הקשר האנושי הם מקור לידידות, לחום אנושי ולהעשרה.

בעבר שמעתי מחברי, פרופ' אליה ליבוביץ, הרצאה יפה בנושא זה. הוא השווה, מצד אחד, בין דבריו של הלל הזקן: "...לא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד"; ובין דבריו של יוסי בן-ייעוזר: "יהא ביתך בית ועד לחכמים, והווי מתאבק בעפר רגליהם, והווי שותה בצמא את דבריהם", מצד אחר.

שני דברי החכמים – של הלל ושל יוסי בן-ייעוזר – המופיעים בפרקי אבות, סותרים זה את זה. דבריו של יוסי בן-ייעוזר מבוססים על כניעות מוחלטת למורי הדור. הוא מעמיד בראש הסולם את המסורת – את הידע שנמסר מדור לדור מתוך כוונת שימור – ואת הנצחתו של הידע ללא התרסה וללא הרהור. המורה משמיע את דבריו, והתלמיד מצווה לעשות את אלה: לקלוט את הדברים בהכנעה ומתוך הכרת תודה מוחלטת, ובהמשך – להעביר אותם לדור הבא כמות שהם.

לעומת זאת, דבריו של הלל הזקן מבוססים על תפיסה שונה לחלוטין: הדגש מושם לא במסירה, אלא דווקא על החידוש, כמעט הייתי אומרת על ההתנצחות: התלמיד הביישן – זה שאינו מקשה קושיות – אינו נחשב תלמיד כלל, כשם שהמורה הקפדן – זה שאינו מאפשר ביקורת – אינו נחשב מורה כלל.

יוסי בן-ייעוזר רואה לנגד אליו מונולוג, שבו המורה מרצה, והתלמיד הוא בבחינת קולט בלבד, ואילו הלל הזקן רואה לנגד עיניו דיאלוג שבו, במונחים מודרניים, מתקיים שיח מפרה בין התלמיד למורה.

לימוד של ממש והוראה של ממש יכולים להתקיים, על-פי הלל הזקן, רק בתנאים שבהם ניתן ליצור מה שתומאס קוהן כינה "מהפכות מדעיות"; כלומר, בתנאים שבהם אוירת הלימודים היא סובלנית ופתוחה לדעות מתחרות, מבקרות, מתנגדות; אווירה שבה מעודד המורה את

תלמידיו להביע ביקורת, גם עליו עצמו.

לימוד – כלומר יחסי גומלין בין מורה לתלמיד – הוא כמעט תנאי הכרחי לפיתוח הידע, ולכן חשוב כי יעשה בחברותא, בחבורה של מורים ותלמידים.

מספרים על פיתגורס³ כי אחרי שהיו בידיו החוקים המתמטיים הידועים בעולם של אז, הוא הפליג למולדתו, האי סמוס בים האגאי, בכוונה להקים בית ספר שיוקדש ללימודי הפילוסופיה, עם דגש במחקר החוקים המתמטיים. פיתגורס קיווה למצוא מספר רב של סטודנטים המסוגלים למחשבה עצמאית, שיוכלו לסייע בידו לפתח שיטות פילוסופיות חדשות. אולם הרודן פוליקרטס שהשתלט על סמוס, הפך אותה מחברה ליברלית לחברה לא-סובלנית ושמרנית. פוליקרטס אמנם הזמין אמנם את פיתגורס להצטרף לחצרו, אבל פיתגורס הבין שאין זה אלא טכסיס, שתכליתו להשתיק אותו, והוא סירב להצעה. במקום זאת, בחר להתיישב במערה, שהייתה בצד מרוחק של האי, כדי שיוכל להגות בנחת. אולם פיתגורס לא שבע נחת מהבידודת האינטלקטואלית שבה היה שרוי, והוא התלבט מה יעשה.

לבסוף נאלץ לשחד נער צעיר כדי שיהפוך לתלמידו הראשון. פיתגורס המורה שילם לתלמיד שלוש מטבעות כסף לכל שיעור. ככל שחלפו הימים, הבחין פיתגורס, שחוסר הרצון ללמוד, שנתגלה בתלמידו בהתחלה, הפך לתשוקה לידע. פיתגורס שרצה לבחון את תלמידו, העמיד פנים שאין הוא יכול להרשות לעצמו יותר לשלם לתלמידו, ובשל כך יהיה עליהם להפסיק את השיעורים. אולם התלמיד לא היה מוכן לכך. עתה הגיע תורו של התלמיד "לשחד" את המורה: הוא הציע לשלם לפיתגורס, ובלבד שהשיעורים לא ייפסקו.

הסיפור על פיתגורס ותלמידו הוא מרתק, מכמה בחינות ראשית, הוא יכול לתת חומר למחשבה למנהיגי הסטודנטים: במקום לדרוש הפחתה גרידא בשכר הלימוד, אולי כדאי לדרוש שהמורים ישלמו שכר הוראה לסטודנטים המוכנים לבוא ללמוד. ה"סכנה" הטמונה בכך היא שברגע שהמורים יחליטו לשבות ולהפסיק ללמד בתנאים אלה, יתברר שתשוקת הידע של התלמידים היא כה גדולה, עד שיהיו מוכנים לשלם למורים, ובלבד שאלה ימשיכו ללמד... בפועל, נראה שסכנה זו אינה גדולה במיוחד, ולכל היותר הם יהיו מוכנים לשלם שכר למצטייני הרקטור בהוראה...

שנית, הסיפור מצביע על החיוניות שבקיומם של יחסי הגומלין מורה-תלמיד לפיתוח הידע והקיים וליצירת ידע חדש. שלישי, פיתגורס שקיווה למצוא מספר רב של סטודנטים המסוגלים למחשבה עצמאית, הוא כמו הלל הזקן: גם הוא האמין במורים לא קפדנים ובתלמידים לא ביישנים.

ורביעית, הסיפור כולו הוא מפתח למה שאנו – באוניברסיטה – עושים בעולם. כדי לתאר זאת, אמשיך בסיפורו של פיתגורס.

1. הרצאה שניתנה בטקס מצטייני רקטור בהוראה תשס"ה שנערך ב-15 במרץ 2006.

2. פרופ' נילי כהן, הפקולטה למשפטים, מצטיינת רקטור בהוראה בשנים תשס"ד, תשס"ה, ורקטור לשעבר של האוניברסיטה.

קבלת התעודה בטקס על הבמה: פרופ' דני לויטן, רקטור; פרופ' נירה חטיבה, ראש המרכז לקידום ההוראה, אוניברסיטת תל-אביב. צילמה: מיכל קדרון, אוניברסיטת תל-אביב.

החריפים שלנו, והם מאפשרים לנו לתקן את עצמנו. הם, התלמידים שלנו, מחייבים אותנו להיות תלמידים נצחיים. עלינו ללמוד, להתעדכן, להתקדם כדי להדביק את הרעננות שלהם, כדי להיענות לאתגרים האינטלקטואליים שהם מציבים בפנינו. מצדנו אנו צריכים להדביק אותם בהתלהבות המקצועית שלנו, מתוך מחויבות מקצועית מוחלטת, מתוך כבוד הדדי וכן מתוך הבנה ברורה, שכל עוד אנו המורים שלהם, והם התלמידים שלנו – יש גבולות שלא לנו ולא להם מותר לעבור.

לאריכות שנים יש יתרונות אחדים. היא מאפשרת לנו, המורים, לראות את הישגי התלמידים שלנו ולהתברך בהם.

עמיתים יקרים, התחלנו מ"לא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד". הפסוק בפרקי אבות ממשיך ואומר: "ולא כל המרבה בסחורה, מְחֻכָּים, ובמקום שאין אנשים, השתדל להיות איש". ואני אסיים ואומר: אמנם קשה יותר להיות איש במקום שאין אנשים, אבל בכל זאת, גם במקום שיש אנשים, חשוב להשתדל להיות איש, וכמובן, גם אישה. אולי מכאן אפשר גם להצליח כמורים ●

כאשר ליאון, נסיך פליוס (Phlius), שאל את פיתגורס – בהיות שניהם נוכחים במשחקים האולימפיים – כיצד יתאר את עצמו, השיב פיתגורס: "אני פילוסוף". אולם ליאון, שלא הכיר את המילה, שאל אותו למשמעותה. וזו הייתה תשובתו של פיתגורס:

את החיים, הנסיך ליאון, אפשר להשוות למשחקים הציבוריים. חלק מן ההמון שמתכנס כאן, נמשך להישגים. אחרים מונעים על-ידי שאיפה לפרסום ולתהילה. אבל ביניהם מצויים כמה, שבאים כדי להתבונן ולהבין את מה שמתרחש פה.

הדברים דומים לחיים. יש מי שנוטה אחרי האהבה לעושר. אחרים מונעים כסומים בידי דחף מטורף לעוצמה ולשליטה. אבל המשובח שבאדם מקדיש את עצמו לגילוי המשמעות והמטרה של החיים עצמם. הוא מבקש לחשוף את סודות הטבע. את האדם הזה אני מכנה פילוסוף, ולמרות שאין אדם אשר תבונתו מושלמת מכל היבטיה, הרי הוא מסוגל לאהוב את החוכמה, כמפתח לסודותיו של הטבע.

פיתגורס מנסח בצורה מדויקת וברורה את מה שאנו עושים כאן באוניברסיטה. אנו באים מתחומים שונים של המדע, אבל במובן העמוק כולנו פילוסופים; כולנו אהבי חוכמה: אנו יושבים כאן כדי לגלות את המשמעות ואת המטרה של החיים עצמם; את העולם, את סוד היקום, את האדם, את החברה – זאת כדי להבין, לדעת ואולי גם לשפר את חיינו כאן.

אנו עושים זאת בעזרת העמיתים שלנו, אך בעיקר בעזרת התלמידים שלנו: גילם אינו משתנה, רק הם עצמם משתנים משנה לשנה, והם נותנים לנו תחושה, אשליה, של נעורים נצחיים. הם מחייבים אותנו לא רק להתבונן בעולם, אלא בראש ובראשונה בעצמנו. הם המבקרים

3. סינג, ס' (2000). המשפט האחרון של פרמה.

תל-אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד, ספרי עליית הגג.